

Мельник О. І., кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

ORCID ID: 0000-0001-8639-7755
e-mail: melnykolga19@gmail.com

Молчанова Т. В., здобувач вищої освіти обліково-фінансового факультету, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

e-mail: molchanova.tanya.996@gmail.com

Врабіє Н. В., здобувач вищої освіти обліково-фінансового факультету, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

Особливості розробки антикризових програм діяльності сільськогосподарських підприємств

Анотація. У статті визначено основні особливості розробки антикризових програм діяльності сільськогосподарських підприємств. Встановлено, що в сучасних умовах господарювання з метою зменшення негативних факторів впливу кризових ситуацій та підвищення фінансової стабільності необхідним є своєчасне запровадження антикризових заходів. На підставі проведених розрахунків за різними моделями оцінки ймовірності банкрутства на прикладі діючих сільськогосподарських підприємств виявлено ризик розвитку кризових подій. З метою подолання фінансової кризи запропоновано поділити антикризові роботи на три етапи: комплексна оцінка підприємства та виявлення кризових явищ; розробка заходів щодо подолання виявлених кризових явищ; розробка стратегії стабілізації та подолання наслідків кризових явищ, відновлення діяльності підприємства чи його ліквідація. Обґрунтовано, що антикризова програма є основою антикризового управління, її розробляють на підставі здійсненого моніторингу внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства. Наведено форму та основні характеристики антикризової програми діяльності підприємств.

Ключові слова: банкрутство; модель прогнозування банкрутства; антикризова програма; сільськогосподарські підприємства; моніторинг; антикризові заходи.

Melnyk Olga, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine

Molchanova Tetyana, applicant of higher education of the Accounting and Finance Faculty, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolaiv, Ukraine

Vrabiye Nelya, applicant of higher education of the Accounting and Finance Faculty, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolaiv, Ukraine

Features of the Development of Anti-Crisis Programs of Agricultural Enterprises

Abstract. Introduction. Modern economic conditions of enterprises often lead to the development of a crisis state. National agricultural enterprises operate in conditions of financial complications due to the instability of the economic situation, ineffectiveness of the use of funds, imbalances in financial flows, inflation processes, etc. This situation determines for the diagnosis of the financial and economic state of the enterprise to prevent financial risks with possible bankruptcy manifestations. Therefore, it is important for economic entities to timely and qualitatively conduct an assessment of the probability of bankruptcy in order to identify insolvency and develop ways to overcome it, as well as identify anti-crisis measures.

Purpose. The purpose of the article is to substantiate theoretical, methodological and practical aspects of the development of anti-crisis programs of agricultural enterprises in modern economic conditions.

Results. Based on the calculations carried out on various models for assessing the probability of bankruptcy, the example of existing agricultural enterprises revealed the risk of crisis events. In order to overcome the financial crisis, it is proposed to divide the anti-crisis work into three stages: a comprehensive assessment of the enterprise and the identification of crisis phenomena; development of measures to overcome the revealed crisis phenomena; development of a strategy of stabilization and overcoming of the consequences of crisis phenomena, restoration of enterprise activity or its elimination. It is substantiated that anti-crisis program is the basis of crisis management, it is developed on the basis of implemented

monitoring of the internal and external environment of the enterprise. The anti-crisis program should be presented in the form of a document that has the following characteristics: the purpose of the program is to exit the crisis and prevent the likelihood of bankruptcy; the objectives of the program are to diagnose the risks and forecast their consequences, analyze the scale of the financial crisis, assess the strengths and weaknesses of the new conditions of activity; components of the diagnosis of financial condition are property status, solvency, stability, liquidity, profitability and business activity of the enterprise; the indicators of the innovative component of the selection of anti-crisis measures are the rate of profitability, innovation potential, payback period, the coefficient of introduction of new types of products, the share of intellectual property in the total value of property.

Conclusions. *In order to identify potential opportunities in shaping the financial potential of agricultural enterprises, timely introduction of anti-crisis measures is necessary. The process of removing a company from a crisis state should include an organized and coordinated plan of action. This process determines the expediency of developing local enterprise documents during crisis management. The decisive role under these conditions lies with the development of the anti-crisis program, which is an internal document that systematizes the list of measures that will be implemented within the enterprise and its structural subdivisions in order to remove the enterprise from the crisis and ensure effective economic development. A typical anti-crisis program designed to reduce the negative impact of crisis situations on agricultural enterprises and ensure their financial stability, competitiveness in the long-term perspective. Further studies are seen in the definition of additional tools for ensuring the targeting of anti-crisis programs for innovative and investment measures of business entities.*

Keywords: *bankruptcy; bankruptcy forecasting model; anti-crisis program; agricultural enterprises; monitoring; anti-crisis measures.*

JEL Classification: *G32, G33, O13, Q14*

Постановка проблеми. Сучасні економічні умови функціонування підприємств досить часто зумовлюють розвиток кризового стану. Вітчизняні сільськогосподарські підприємства працюють в умовах фінансових ускладнень через нестабільність економічної ситуації, неефективність використання коштів, незбалансованість фінансових потоків, інфляційні процеси тощо. Дана ситуація викликає необхідність в діагностиці фінансово-економічного стану підприємства для запобігання фінансовим ризикам із можливими виявами банкрутства. Тому для суб'єктів господарювання важливим є своєчасне і якісне проведення оцінки ймовірності банкрутства з метою виявлення неплатоспроможності та розробки способів її подолання, а також визначення антикризових заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній практиці питаннями розробки антикризових заходів і моделей прогнозування банкрутства займалися такі вчені: Е. Альтман, В. Бівер, М. Гольдер, Ж. Конан, Г. Спрінгейт, Дж. Таффлер та інші. Зусиллями зазначених науковців була проведена значна робота щодо визначення економіко-математичних параметрів при прогнозуванні банкрутства та загальної оцінки платоспроможності підприємств. В Україні дослідженнями методів оцінки ймовірності банкрутства підприємств та підходів до розробки антикризових заходів займалися такі вчені: В. Даниленко, Г. Дорошук, Т. Рязяєва, Н. Сіренко [1], О. Тимошенко [2], О. Терещенко та ін. Поряд з цим постає необхідність у визначенні комплексного підходу щодо розробки й впровадження антикризових програм в аграрних підприємствах з урахуванням особливостей сучасних умов господарювання.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних та практичних аспектів розробки антикризових програм діяльності

сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні у переважній більшості сільськогосподарських підприємств відсутня дієва система антикризового управління. З метою виявлення потенційних можливостей у формуванні фінансового потенціалу підприємств необхідно своєчасно запроваджувати антикризові заходи. Адже, чим раніше підприємство проаналізує і виявить потенційну загрозу кризи, тим з найменшими витратами і за короткий період часу воно зможе попередити банкрутство.

Головним законом для врегулювання питань, пов'язаних із банкрутством, є Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Відповідно до даного Закону, банкрутство - це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури [3].

Надзвичайно важливим є уміння завчасно передбачити перші прояви фінансової нестабільності, які згодом можуть перерости у банкрутство та діагностувати їх, щоб уникнути санації. Однією з найпоширеніших моделей, яка відображає достатній рівень надійності прогнозу є модель Альтмана.

Професор Нью-Йоркського університету Е. Альтман розробив алгоритм розрахунку індексу кредитоспроможності, який одержав назву індексу (моделі) Альтмана. Цей індекс дає змогу з достатньою вірогідністю розподілити суб'єкти господарювання на тих, що працюють стабільно, і на потенційних банкрутів. Свою модель Е. Альтман побудував на

підставі дослідження фінансового стану та результатів господарської діяльності 66 компаній, розрахувавши 22 фінансові коефіцієнти і скориставшись для своєї моделі лише п'ятьма найбільш вагомими.

Індекс Альтмана «Z» розраховується за формулою:

$$Z=1,2K_1+1,4K_2+3,3K_3+0,6K_4+0,99K_5 \quad (1)$$

де 1,2; 1,4; 3,3; 0,6 і 0,99 — коефіцієнти регресії, що характеризують міру впливу на індекс «Z»;

K₁ – відношення власного оборотного капіталу до сукупних активів;

K₂ – відношення чистого прибутку до сукупних активів;

K₃ – відношення фінансового результату до оподаткування до сукупних активів;

K₄ – відношення між власним і залученим капіталом;

K₅ – відношення чистого доходу (виручки) від реалізації продукції до сукупних активів [4].

Якщо Z < 1,8 – можливість банкрутства дуже висока; Z = від 1,8 до 2,6 – імовірність висока; Z = від 2,61 до 2,9 – можливість достатньо ймовірна; Z = від 2,9 і вище – дуже низька імовірність.

Проведемо оцінку ймовірності банкрутства на прикладі типових сільськогосподарських підприємств Єланецького району за моделлю Альтмана (табл. 1).

Таблиця 1 Оцінка ймовірності банкрутства сільськогосподарських підприємств Єланецького району за моделлю Альтмана за результатами діяльності 2017 року

Розрахункові показники	Підприємства				
	ФГ «Б.А.М.»	ТОВ «СГВП «Регіон-Агро»	ТОВ «Новий Сад»	ТОВ «Альянс»	В середньому по с.-г. підприємствах району
K ₁	0,37	0,23	0,73	0,50	0,29
K ₂	0,18	0,04	0,26	0,21	0,15
K ₃	0,18	0,04	0,26	0,21	0,15
K ₄	1,35	0,31	86,51	5,05	0,82
K ₅	0,42	0,48	1,04	0,71	0,15
$Z = 1,2 \cdot K_1 + 1,4 \cdot K_2 + 3,3 \cdot K_3 + 0,6 \cdot K_4 + 0,999 \cdot K_5$	2,51	1,13	55,05	5,32	1,69
Ймовірність банкрутства	Загрожує	Загрожує	Не загрожує	Не загрожує	Загрожує

Джерело: побудовано і розраховано з використанням форм фінансової звітності сільськогосподарських підприємств району

Аналізуючи дані табл. 1, за моделлю Альтмана було виявлено загрози банкрутства двох підприємств, а саме – ФГ «Б.А.М.» та ТОВ «СГВП «Регіон – Агро». Також негативний показник мають розрахунки в середньому по сільськогосподарським підприємствам Єланецького району.

Модель Спрінгейта була побудована у 1978 р. за допомогою покрового дискримінантного аналізу. У процесі створення моделі з 19 фінансових коефіцієнтів в остаточному варіанті залишилося тільки 4:

$$Z=1,03K_1+3,07K_2+0,66K_3+0,4K_4, \quad (2)$$

де K₁ – відношення оборотного капіталу до суми активів ;

K₂ – відношення фінансового результату до оподаткування до суми активів;

K₃ – відношення фінансового результату до оподаткування до суми поточних зобов'язань і забезпечень;

K₄ – відношення чистого доходу від реалізації до суми активів [4].

Якщо Z < 0,862 – імовірність банкрутства 92%; Z = від 1,23 і більше – загроза банкрутства мінімальна.

Проведемо оцінку ймовірності банкрутства сільськогосподарських підприємств Єланецького району за моделлю Спрінгейта (табл. 2).

Аналізуючи дані табл. 2, можемо зробити висновок, що згідно із моделлю Спрінгейта банкрутство не загрожує досліджуваним підприємствам району, оскільки вони мають значення Z більше критичного. До критичного значення (1,23) наближений показник ТОВ «СГВП «Регіон-Агро» та показник в середньому по підприємствах Єланецького району.

Таблиця 2 Оцінка ймовірності банкрутства сільськогосподарських підприємств Єланецького району за моделлю Спрінгейта за результатами діяльності 2017 року

Розрахункові показники	Підприємства				
	ФГ «Б.А.М.»	ТОВ «СГВП «Регіон-Агро»	ТОВ «Новий Сад»	ТОВ «Альянс»	В середньому по с.-г. підприємствах району
K ₁	0,37	0,99	0,75	0,67	0,83
K ₂	0,18	0,04	0,26	0,28	0,15
K ₃	38,7	0,05	22,89	1,69	0,28
K ₄	0,42	0,48	1,04	0,61	0,61
Z=1,03*K ₁ +3,07*K ₂ +0,66*K ₃ +0,4*K ₄	26,63	1,36	17,01	2,9	1,73
Ймовірність банкрутства	Не загрожує	Не загрожує	Не загрожує	Не загрожує	Не загрожує

Джерело: побудовано і розраховано з використанням форм фінансової звітності сільськогосподарських підприємств району

Аналізуючи дані табл. 2, можемо зробити висновок, що згідно із моделлю Спрінгейта банкрутство не загрожує досліджуваним підприємствам району, оскільки вони мають значення Z більше критичного. До критичного значення (1,23) наблизений показник ТОВ «СГВП «Регіон-Агро» та показник в середньому по підприємствах Єланецького району.

Оцінимо ймовірність банкрутства сільськогосподарських підприємств Єланецького району за допомогою моделі Бівера. Коефіцієнт Бівера – це відношення різниці між чистим прибутком та

амортизацією до суми поточних і довгострокових зобов'язань.

$$Z = (K_1 - K_2) / (K_3 + K_4), \quad (3)$$

де K₁ – чистий прибуток;

K₂ – амортизація;

K₃ – довгострокові зобов'язання;

K₄ – поточні зобов'язання [5].

Якщо Z > 0,3 – підприємство має довгострокову перспективу діяльності, а якщо < 0,2 – існує ймовірність банкрутства підприємства.

Таблиця 3 Оцінка ймовірності банкрутства сільськогосподарських підприємств Єланецького району за моделлю Бівера за результатами діяльності 2017 року

Розрахункові показники	Підприємства				
	ФГ «Б.А.М.»	ТОВ «СГВП «Регіон-Агро»	ТОВ «Новий Сад»	ТОВ «Альянс»	В середньому по с.-г. підприємствах району
Z = (K ₁ - K ₂) / (K ₃ + K ₄)	0,42	0,053	19,92	1,23	0,24
Ймовірність банкрутства	Не загрожує	Загрожує	Не загрожує	Не загрожує	Не загрожує

Джерело: побудовано і розраховано з використанням форм фінансової звітності сільськогосподарських підприємств району

За моделлю Бівера встановлено, що показник Z у ТОВ «СГВП «Регіон-Агро» є нижчим від критичного значення (табл. 4). Крім того, зазначений показник в середньому по сільськогосподарських підприємствах району наближається до критичного значення. Таким чином, для ряду господарюючих суб'єктів (в т.ч. ТОВ «СГВП «Регіон-Агро») необхідним є впровадження

антикризових заходів. Для відновлення їх стабільного фінансового стану, а також підтримання подальшого функціонування негайним є впровадження програми, яка спрямована для передчасного запобігання кризової ситуації на підприємстві.

Проводячи антикризову політику на сільсько-господарських підприємствах слід дотримуватись послідовності етапів:

1. Діагностування поточного стану підприємства, що потребує антикризових заходів;
2. Визначення мети і завдань антикризового управління;
3. Визначення об'єкта та суб'єкта антикризового управління;
4. Діагностування ресурсних можливостей об'єкта антикризового управління для ефективності здійснених рішень;
5. Розробка та реалізація антикризової програми;
6. Розробка пропозицій для попередження кризових явищ у майбутньому.

За даних умов антикризова програма є основою антикризового управління, що пов'язує мету, цілі та способи їх досягнення із завданням виходу із кризового стану та забезпечення зростання економічного розвитку підприємств. Антикризова програма – це спеціальним чином підготовлений та розроблений внутрішній документ, в якому систематизовано викладається перелік основних заходів, що планується здійснити в межах підприємства [6].

Вимоги, що висуваються до антикризової програми [7]:

- підпорядкованість стратегічним пріоритетам підприємства;
- швидкість реакції на фактори впливу;
- вимірювання результатів та параметрів антикризових заходів у кількісному та якісному вигляді;

– конкретність змісту для виконавців.

Антикризову програму розробляють на підставі здійсненого моніторингу внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, який передбачає:

- діагностику результатів діяльності підприємства (доходи та витрати, обсяг виробництва, рентабельність, прибуток, фінансова стійкість, ліквідність, оборотність);
- оцінку обсягу, структури і періоду погашення зовнішніх фінансових зобов'язань;
- визначення причин появи і поглиблення фінансової кризи підприємства;
- аналіз масштабу та наслідків подальшого поглиблення фінансової кризи, а також визначення терміну появи банкрутства;
- аналіз внутрішніх можливостей до подальших кризових явищ.

З метою подолання фінансової кризи нами запропоновано поділити антикризові роботи на три етапи:

1. Комплексна оцінка підприємства та виявлення кризових явищ;
2. Розробка заходів щодо подолання виявлених кризових явищ;
3. Розробка стратегії стабілізації та подолання наслідків кризових явищ, відновлення діяльності підприємства чи його ліквідація.

Виходячи із вимог сільськогосподарських підприємств Єланецького району, нами наведено форму антикризової програми, що буде застосовуватись в діяльності при настанні кризових ситуацій (рис.1).

Рисунок 1 – Структура антикризової програми на сільськогосподарських підприємствах Єланецького району

Джерело: запропоновано авторами з використанням [8]

Антикризова програма має бути представлена у вигляді документа, який має наступні характеристики:

- метою програми є вихід із кризового стану і недопущення ймовірності банкрутства;

- завданнями програми є діагностування ризиків та прогнозування їх наслідків, аналіз масштабності фінансової кризи, оцінка сильних та слабких сторін при нових умовах діяльності;

– складовими діагностики фінансового стану є майновий стан, платоспроможність, стійкість, ліквідність, рентабельність та ділова активність підприємства;

– показниками інноваційної складової відбору антикризових заходів є норма прибутковості, інноваційний потенціал, період окупності, коефіцієнт впровадження нових видів продукції, частка інтелектуальної власності у загальній вартості майна.

Розробка антикризової програми підприємства у формі низки заходів на підставі запропонованих положень у майбутньому зміцнить фінансовий стан суб'єктів господарювання в умовах мінливості зовнішнього середовища і забезпечить перехід підприємств на інноваційно-інтенсивний тип розвитку.

Висновки. Таким чином, з метою виявлення потенційних можливостей у формуванні фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств необхідним є своєчасне запровадження антикризових заходів. Процес виведення підприємства із кризового

стану має передбачати організований та скоординований план дій. Даний процес обумовлює доцільність розробки локальних документів підприємства в ході антикризового управління. Визначальна роль за цих умов належить розробці антикризової програми, яка є внутрішнім документом, що систематизує перелік заходів, які будуть здійснені в межах підприємства, його структурних підрозділів з метою виведення підприємства з кризового стану та забезпечення ефективного економічного розвитку. Розроблена типова антикризова програма сприятиме зменшенню негативних факторів впливу кризових ситуацій на сільськогосподарських підприємствах та забезпечить їх фінансову стабільність, конкурентоспроможність на довгострокову перспективу. Подальші дослідження вбачаємо у визначенні додаткових інструментів забезпечення цілеспрямованості антикризових програм інноваційним та інвестиційним заходам суб'єктів господарювання.

Література:

1. Сіренко Н. М. Формування збалансованої системи організаційно-економічного механізму антикризового розвитку сільськогосподарських підприємств / Н. М. Сіренко // Економіка і управління. – 2006. – № 2. – С. 60-65.
2. Тимошенко О. В. Антикризове управління як передумова підвищення ефективності діяльності підприємства / О. В. Тимошенко, О. Ю. Буцька, Ф. Х. Сафарі // Економічний аналіз. – 2016. – Т. 23, № 2. – С. 187-192.
3. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом [Електронний ресурс] : закон України від 22.12.2011 р. № 4212-VI. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4212-17>.
4. Дашко Л. О. Аналіз оцінки банкрутства на прикладі українських підприємств [Електронний ресурс] / Л. О. Дашко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – №5. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/5-2015/221.pdf>
5. Подольська В. О. Фінансовий аналіз / В. О. Подольська, О. В. Яріш. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 488 с.
6. Дорошук Г. А. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. / Г. А. Дорошук, Н. М. Дашенко. – Львів : «Новий Світ – 2000», 2010. – 332 с.
7. Терещенко О. О. Удосконалення фінансового механізму антикризового управління підприємством / О. О. Терещенко, С. В. Павловський // Фінанси України. – 2016. – № 6. – С. 108–123.
8. Хандій О. О. Антикризові інструменти управління підприємством: практичні аспекти реалізації / О. О. Хандій // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2016. – № 4. – С. 18-24.

References:

1. Sirenko, N. M. (2006). Formation of balanced system of organizational and economic mechanism of anti-crisis development of agricultural enterprises". *Ekonomika i upravlinnja*, 2, 60-65 [in Ukrainian].
2. Tymoshenko, O. V., Bucjka, O. Ju. & Safari, F. Kh. (2016). Anticrisis management as a prerequisite for improving the efficiency of the enterprise. *Ekonomicznyj analiz*, 23, 187-192 [in Ukrainian].
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2011). On restoring the debtor's solvency or recognizing it as a bankrupt (Act No. 4212-VI, December 22). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4212-17> [in Ukrainian].
4. Dashko, L. O. (2015). Analysis of bankruptcy assessment on the example of Ukrainian enterprises. *Ghlobaljni ta nacionaljni problemy ekonomiky*, 5. Retrieved from <http://global-national.in.ua/archive/5-2015/221.pdf> [in Ukrainian].
5. Podoljsjka, V. O. & Jarish, O. V. (2007). *Financial analysis* [Finansovyj analiz]. Kyiv: Centr navchalnoji literatury [in Ukrainian].
6. Doroshuk, Gh. A. & Dashenko, N. M. (2010). *Anticrisis management of the enterprise* [Antykryzove upravlinnja pidpryemstvom]. Lviv: Novyj Svit – 2000.
7. Tereshhenko, O. O. & Pavlovsjkyj, S. V. (2016). Improvement of financial mechanism of enterprise crisis management. *Finansy Ukrainy*, 6, 108-123.
8. Khandij, O. O. (2016). Anti-crisis tools for enterprise management: practical aspects of implementation. *Marketingh i menedzhment innovacij*, 4, 18-24.

